

Голові разової
спеціалізованої вченої ради
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна
професору Надії КОРАБЛЬОВІЙ
майдан Свободи 4, м. Харків, 61022

Рецензія

офіційного рецензента, доцента закладу вищої освіти кафедри теорії культури і філософії науки Навчально-наукового інституту філософії, культурології, політології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна кандидата філософських наук (спеціальність 09.00.04 – філософська антропологія, філософія культури) Пілюгіної Катерини Геннадіївни на дисертаційну роботу Костенко Ганни Костянтинівни «Антропологічний вимір сучасної української культури у стані постколоніалізму», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 03 – «Гуманітарні науки» за спеціальністю 033 – «Філософія».

1. Обґрунтування вибору теми дослідження.

Тема дисертаційного дослідження здобувачки Костенко Ганни Костянтинівни пов'язана з реально існуючими національними і політичними загрозами для української культури. Постколоніальний стан української культури постає у полі зацікавлення в контексті глобальної філософської проблеми владних відносин, відносин залежності та підпорядкування між Я і Іншим. Дисертація представляє собою нову спробу актуалізації постмодерністської методологічної оптики, що вже існує більше 50 років у західній філософії, для реконструкції влади імперії та визначення практик опору владі, що у завуальованій або реакційній формах існують в українській культурі.

У дисертації сучасна українська культура досліджується з методологічного ракурсу класичних постколоніальних теорій, теорій нації та теорій влади, що базуються на критиці колоніальної політики західних країн минулих століть, історичних практик націотворення та розпізнаванні неочевидних форм імперіалізму та національних травм, заподіяних шляхом пригнічення культурного Іншого. Дисертаційна робота націлена на розгляд постколоніальних дискурсів в українській культурі до та після початку повномасштабного вторгнення з наміром розкрити їхню специфіку, та у подальшому сформулювати визначення постколоніалізму саме в українській культурній парадигмі. Цей крок не потребує докладного обґрунтування своєї суспільно-наукової актуальності, адже вписаний у реальні суспільно-політичні трансформації сучасної української культури та породжений інтелектуальними, філософськими, масовими запитами суспільства.

Об'єктом дослідження у дисертації обрано українську культуру в широкому діапазоні реконструкції постколоніальних дискурсів. Ця реконструкція здійснюється шляхом аналізу літературних наративів окремих представників і представниць сучасної української літератури, сучасної публіцистики та літературної критики, як то тексти і усні виступи Оксани Забужко, Тамари Гундорової, Володимира Єрмоленка й інших. Авторка намагається дешифрувати стратегії і засоби опору імперіалізму, які пронизують тексти представників нової генерації українських письменників, що, у свою чергу, дає можливість описати різні підтипи постколоніального дискурсу, проте здобувачка не обмежується виключно літературними творами як синтезом інтелектуальної рефлексії, реального досвіду та постмодерністських фантасмагорій.

Здобувачка вводить в аналіз досвід колоніальної травми непублічних персоналій, які не належать до представників літератури або публіцистики, але цей крок корелює з підходом усної історії з її прерогативою вивчення досвіду свідків. За задумом авторки, цей крок дозволяє глибше дослідити вплив засобів колоніалізму не тільки на рівні зовнішнього культурного простору або

на рівні спільноти, а й на рівні особистості, яка внутрішньо пережила/ває тиск імперії, гніт привілейованого суб'єкта імперіалістичного дискурсу в минулому або актуальному часі. Дослідження українського постколоніального дискурсу здійснюється на межах класичного постколоніального аналізу, аналізу сучасних літературних практик відомих українських письменників та аналізу усних свідчень, породжених культурною травмою та воєнним тиском сьогодення, що підсилює актуальні контексти обраної теми.

2. Оцінка структури, змісту дисертації, її завершеності в цілому і оформлення.

Дисертація складається з анотацій українською та англійською мовами, списку публікацій здобувачки, опублікованих за темою дисертації, змісту, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатку. Загальний обсяг роботи складає 210 сторінок друкованого тексту: 167 сторінок основного тексту, списку використаних джерел із 162 найменувань. Дисертаційна робота формально є структурованою: окрім зазначених структурних одиниць, робота має висновки до кожного розділу, що логічно взаємопов'язані із загальними висновками. Вступ містить необхідні структурні елементи категоріального апарату наукового дослідження: обґрунтовано вибір теми, визначено її актуальність, мету і основні завдання, виділено об'єкт і предмет дослідження, описано методи і методологію дослідження, визначено розгорнуту наукову новизну та практичне значення одержаних результатів дослідження.

Структура дисертаційного дослідження побудована зрозуміло, відображає шлях виконання дослідницьких завдань. У теоретичному розділі дисертаційного дослідження здобувачка обирає нелінійний підхід до розкриття питання щодо становлення постколоніальних студій в західній науці. Здобувачка спочатку розкриває питання щодо стану постколоніальних студій після початку повномасштабного вторгнення, й після цього повертається до огляду класичного постколоніалізму як теорії та критики, що

розвивався з 70-их років ХХ ст. Другий та третій розділи дисертаційного дослідження представляють собою спробу екстраполювати постколоніальну оптику на дослідження культурних процесів і явищ в Україні. Якщо ж відкриття постколоніальних студій в українському науковому співтоваристві вже давно відбулося, то можна говорити про введення авторкою у дисертацію нових контекстів та культурницьких парадигм, що пов'язані з соціально-політичними, ідеологічними, аксіологічними змінами.

Перший розділ дисертації «Філософсько-антропологічний та постколоніальний підходи: сучасні методології дослідження національних культур» присвячений огляду останніх дослідницьких праць в тематиці культурного колоніалізму, окресленню стратегій культурного колоніалізму, які виділяють представники української постколоніальної критики, постановці питання про можливу упередженість експертності щодо механізмів колоніалізму.

У першому розділі здобувачка розглядає риси і компоненти колоніалізму в працях відомих українських і зарубіжних публіцистів та літературознавців (Марка Павлишина, Миколи Рябчука, Юрія Андруховича), динаміку зміни їхніх постколоніальних поглядів. Разом з цим, авторка з метою теоретичного огляду розглядає концепції класиків постколоніалізму (Едварда Саїда, Франца Фанона, Гаятрі Співак, Гомі Бгабгі), а також деякі теорії травми (Артура Ніла, Кеті Карут, Жільбера Дяткіна), що допомагають авторці не тільки більш комплексно осягнути механізми колоніалізму з теоретичної сторони, а й показати нежиттєздатність західної класичної постколоніальної оптики по відношенню до аналізу українського випадку, тому потребує створення альтернативи.

Другий розділ дисертації «Постколоніальні виміри сучасної української культури» присвячений реконструкції антиколоніальних інструментів опору української культури імперській політиці. Здобувачка продовжує теоретичний огляд окремих понять, наприклад: «дискурс», «постколоніалізм», «антиколоніалізм», в тому числі й для того, щоб у подальшому

концептуалізувати стратегії та механізми колоніального дискурсу, які можливо реконструювати в українських культурних наративах. У другому розділі дисертантка розглядає національні міфи, які мають антиколоніальне значення, хоча фактично центром аналізу національного міфотворення стає постать Григорія Сковороди. Разом з цим, авторка продовжує розгляд стратегій колонізації та іншування, і з метою ілюстрації цих стратегій звертається до культурних образів масової української культури. Авторка, в більшій мірі, обмежується образами з української народної або популярної культури з подальшим їх узагальненням.

Уваги заслуговує авторське визначення як стратегій культурної колонізації (присвоєння, гіпертрофії, знищення), так і засобів спротиву колоніальній владі не тільки через відмову від імперської спадщини, а й через сміх, гумор, комічне (які здобувачка виділяє на прикладі аналізу публіцистичного блогу «Ноука від Горького Лука»). Варто сказати, що сарказм, гумор, сатира та інші засоби комічного є достатньо розповсюдженими художніми засобами опору ідеологіям, подіям, репресіям, що репрезентуються у світовому мистецтві, зокрема післявоєнному і авангардному. Якщо використання засобів комічного як інструментів опору та бунту проти ідеологій, обмеження свободи об'єкта суб'єктом влади є доведеним мистецтвознавцями і культурологами фактом, то дисертантка розкриває функціонування художніх засобів на новому матеріалі, а саме – публіцистичних текстах медіаресурсів, що відображають саме антиколоніальний спротив імперській владі в часи повномасштабного вторгнення в Україну.

У другому розділі здобувачка розглядає значну кількість текстів відомих українських постколоніальних письменників, зокрема Оксани Забужко, Юрія Андруховича, Сергія Жадана. Дисертантка аналізує ідеї, сюжети, образи героїв, структуру творів, через які відомі письменники репрезентують конфлікти, всередині яких опиняється проблема переживання / подолання / переосмислення травматичної пам'яті. Принципово новим є те, що

дисертантка виділяє неочевидні літературні наративи, які втілюють складність осмислення колоніального досвіду або необхідні для викриття імперської влади: конфлікт відносин між батьками і дітьми як між Імперією і Колонією; мовчання свідків і мовлення нащадків; уособлення периферійної нації у жіночому голосі, що маргіналізується у колоніальному дискурсі; втеча героя від внутрішнього конфлікту і відволікання альтернативним міфом; компенсація героєм своєї травми грою або фантасмагорією; уособлення дорослішання нації у наративі дорослішання героїв.

Третій розділ дисертаційного дослідження «Філософсько-антропологічні перспективи національної української культури у глобальному світі: сучасний ідеологічно-культурний ландшафт і основні виклики» присвячений дослідженню колонізаторських стратегій по відношенню до української культури шляхом аналізу досвідів свідків, що, в певній мірі, відображають внутрішні стратегії опору конкретної особистості колоніалізму або, навпаки, відображають внутрішнє прийняття імперської влади жертвою.

Зокрема, авторка вводить у дисертаційне дослідження аналіз свого власного досвіду біженства як переживання травми постколоніального суб'єкта, застосовує перехресний аналіз різних досвідів, зокрема, наприклад, аналіз наукової позиції та особистих вчинків відомого теоретика постколоніалізму Франца Фанона, що перетікає в аналіз досвіду колоніального тиску, який переживає близький родич авторки. Звісно, таке авторське бачення має право на життя, хоча зазначимо, що з точки зору дотримання наукового апарату дисертаційного дослідження і наукового стилю авторка деінде переходить від наукового викладу до художньої оповідальності та фрагментарно розпорошує науковий текст дослідження художнім стилем.

У третьому розділі дисертації авторка виділяє та досліджує важливі стратегії колоніалізму, що здійснюються імперською владою по відношенню до сучасної української культури у стані повномасштабного вторгнення: апеляції до біобезпеки як засобу маніпулювання свідомістю; управління через смерть та нав'язування права на смерть; прямі геноцидальні наративи. У цьому

контексті авторка застосовує аналіз різних джерел, серед яких: публіцистичні, науково-популярні, критичні статті та усні матеріали, що дозволяє показати актуальну жвавість суспільних, інтелектуальних, наукових дискусій щодо латентності та витонченості імперської влади, яка працює за допомогою різних нефізичних інструментів та реалізовує себе у публічному, науковому, медіа просторах.

Список використаних джерел ґрунтується на філософських першоджерелах, монографіях, публіцистичних і науково-популярних статтях, опублікованих на онлайн-платформах та у новинних онлайн-виданнях, що обумовлено сучасним контекстом дослідження та інтересом суспільства до різних проявів обраної теми.

У цілому дисертаційна робота Ганни Костянтинівни Костенко представляє собою завершене наукове дослідження, містить нові наукові положення та наукові висновки, вирішує поставлені завдання. Загальне оформлення дисертації, його структури і компонентів відповідають офіційним вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, та наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40 (із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки № 759 від 31.05.2019 р.) «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації».

3. Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами.

Дисертаційна робота виконана у межах комплексної наукової теми кафедри теорії культури і філософії науки філософського факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна «Трансдисциплінарні дослідження в науці і культурі» (державний реєстраційний номер 0115 U001701).

4. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій забезпечено зверненням до широкої теоретико-методологічної бази, першоджерельної бази, аналізом здобутків наукових досліджень постколоніалізму в західній та українській науці. Дисертантка демонструє відповідний рівень оволодіння методологією наукового дослідження та розуміння сутності філософського аналізу.

Достовірність і обґрунтованість отриманих результатів забезпечується:

- застосуванням як загальнонаукових, так і спеціальнонаукових методів наукового пізнання, що дозволило здійснити комплексний філософський аналіз наукової проблеми;
- використанням різнобічної емпіричної бази дослідження: філософських, літературних, аналітичних творів, усних матеріалів, результатів спостереження;
- апробацією отриманих наукових результатів шляхом фахових публікацій в українських і зарубіжних виданнях та участі у наукових конференціях;
- вмінням проводити дослідження на міждисциплінарному рівні із залученням філософського, культурологічного, літературознавчого, історичного методологічного інструментарію;
- вмінням самостійно здійснювати філософську рефлексію над науковою проблемою та включати її у дискусійне поле аналітики і полеміки представників постколоніальної філософії.

У цілому обґрунтування ключових ідей авторки та висновків подано чітко. Висновки дисертаційної роботи відображають зміст поставлених завдань.

5. Основні наукові результати, одержані автором, та їх наукова новизна.

В межах дисертації розглядається низка теоретичних, соціально-політичних і культурно-антропологічних питань, які значно розширюють наукову базу саме українських постколоніальних студій. Головними науковими результатами, які містяться у дисертації, ми можемо зазначити наступні:

- Проведено комплексний аналіз методологічних підходів до українського постколоніалізму та виділено підтипи постколоніального дискурсу;

- Здійснено комплексний аналіз першоджерел, наукової і публіцистичної літератури, усних матеріалів, у яких можна реконструювати ідеї українського постколоніалізму з подальшою авторською систематизацією цих ідей;

- Визначено специфічні риси українського постколоніалізму, що відокремлюють його від західноєвропейського варіанту постколоніальної критики в аспектах постколоніальної свідомості, форм залежності та політико-інституційних режимів, історико-культурного підґрунтя, філософсько-історіографічної спадщини;

- Проаналізовано український постколоніалізм як науковий напрям в контексті західної філософської думки;

- Визначено особливості українського постколоніалізму та сутність антиколоніальних стратегій на рівні суспільної та наукової парадигми до початку повномасштабного вторгнення та після;

- Проаналізовано український постколоніалізм через призму постмодерністських термінів і концептів: «дискурс», «свобода», «плюралізм», «біовлада» тощо, що дає можливість рефлексувати щодо різних форм колоніалізму, наприклад, інформаційного, освітнього, мовного тощо;

- Реконструйовано колоніальні травматичні наративи імперської влади на матеріалі літературних творів провідних сучасних українських

письменників і публіцистів з подальшим виокремленням досвіду зовнішньої політичної колонізації і внутрішньої особистісної колонізації;

- Здійснено спробу аналізу шляхів і засобів сучасної колонізації в українській культурі на перетині публічних суспільних репрезентацій, експертних думок, політичних наративів і приватних історій.

Дисертація відрізняється достатнім ступенем новизни, за структурою, теоретико-методологічною базою, висновками та рекомендованими перспективами подальших досліджень відповідає галузі 03 – «Гуманітарні науки», спеціальності 033 – «Філософія». Добір першоджерел, супутньої літератури, а також наукових концепцій і підходів у цілому відповідає поставленій меті та завданням дослідження.

Апробація результатів дисертації має достатній науковий рівень. Основні результати представлені у 5 публікаціях фахових видань України, у 2 статтях, що опубліковані у науковому спеціалізованому виданні Чехії, також пройшли апробацію на 14 міжнародних і всеукраїнських конференціях.

6. Практичне значення одержаних результатів.

Практичне значення одержаних результатів дослідження Ганни Костянтинівни Костенко полягає в тому, що фактичний аналітичний текст дослідження, узагальнення і висновки конструюють і збагачують українські постколоніальні студії, їхній теоретичний і філософський апарат. Матеріали дисертації можуть бути використані у сфері філософських, літературознавчих, культурологічних, соціально-політичних досліджень, а також у міждисциплінарних дослідженнях, що стосуються постколоніалізму, національної ідентичності, культурної травми тощо. У навчально-педагогічній та науково-методичній роботі отримані результати мають практичне значення при розробці навчальних матеріалів, робочих програм філософських і культурологічних дисциплін, спецкурсів у сфері регіональних, етнічних та гендерних досліджень. Матеріали дисертації також можуть бути використані

у виховній роботі з молоддю, у викладанні лекцій або уроків з громадянської освіти у навчальних закладах.

7. Дотримання академічної доброчесності.

Під час ознайомлення та аналізу тексту дисертаційної роботи Костенко Ганни Костянтинівни не було виявлено ознак академічної недоброчесності, що підтверджує висновок кафедри теорії культури і філософії науки Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, яка проводила перевірку тексту на наявність запозичень та плагіату за допомогою відповідного програмного забезпечення.

8. Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

Визначаючи здійснений Костенко Ганною Костянтинівною науковий внесок у сучасну філософію та практику філософських досліджень, а також наукову новизну дисертаційного дослідження, вважаємо за доцільне окреслити дискусійні питання, недоліки роботи, зауваження і рекомендації:

1. Дискусійною видається логічна побудова першого теоретико-методологічного розділу дисертаційної роботи: спочатку здобувачка розкриває розвиток постколоніальних досліджень в українській науці після початку повномасштабного вторгнення, після цього розкриває сутність постколоніального підходу загалом, становлення класичних концепцій постколоніалізму від Едварда Саїда і Гомі Бгабги, а далі – знову повертається до осмислення постколоніальних студій в актуальний період боротьби української культури за своє існування. На наш погляд, такий підхід дещо ускладнює дослідження процесів імплементації західного постколоніального дискурсу в український контекст та деформує логіку аналізу методологічного розширення постколоніалізму як авторського доробку, адже сама по собі постколоніальна методологія є широко відомою і популяризованою у західній та українській науці й не вимагає принципового теоретизування;

2. Дискусійною представляється позиція авторки щодо маргінальності постколоніальних студій в Україні, адже у закладах вищої освіти викладаються постколоніальні дослідження, відомі наукові праці, статті та монографії українських дослідників, присвячені різним аспектам постколоніалізму в масовій світовій та українській культурі, літературі, візуальному мистецтві, у тому числі й ті, що критикують універсальність західноєвропейського постколоніалізму як методології;

3. У першому розділі дисертації здобувачка розмежовує сутність постколоніального і антиколоніального дискурсів, проте повно не розкриває поняття «деколоніальний» та «деколонізація», хоча декілька разів шляхом цитування або власного мовлення у тексті ці поняття авторка також активно застосовує (стор. 32, 43, 100, 103, 106 тощо). Уточнення сутності понять «антиколоніальний», «постколоніальний», «деколоніальний» ми вбачаємо важливим у дисертації, адже однією із найгостріших дискусій після початку повномасштабного вторгнення, в українській культурній політиці та філософії стало питання щодо спорідненості та відмінності згаданих понять як фактично існуючих процесів у сучасній культурі;

4. У першому розділі авторка наголошує на фактичну синтетичність постколоніальних студій, до яких включені теорії травми, теорії гегемонії, гендерні студії, африканські студії (стор. 55-56), проте не уточнює ступінь включеності та взаємовпливу між постколоніальними студіями та кожним з перелічених наукових напрямків в окремішності, наприклад, між постколоніальними і африканськими студіями, та у чому саме полягає їхня близькість;

5. На нашу думку, у дисертації замало приділено увагу патріархату як надв'язуваній ідеології імперською владою колонізованим країнам, та питанню про те, чи залишається нав'язування патріархатної системи в Україні дієвим інструментом владного, колоніального впливу. Саме патріархат із абсолютизацією влади чоловіка є основою відносин між Я та Іншим, що розмежовує владу сильних і підпорядкованість слабких, а також служить

інструментом нав'язування надлишкової фемінності об'єктам впливу у вигляді індикатора слабкості. Саме поєднання патріархатної та імперської ідеології розкрито відомими філософами постколоніалізму (Едвардом Саїдом, Гаятрі Співак, Оксаною Забужко) як подвійний інструмент підпорядкування. Також саме патріархатна ідеологія є сполучною ланкою між постколоніальними та африканськими, гендерними, феміністськими студіями;

6. У третьому розділі дисертації (стор. 162) авторка говорить про те, що вона здійснює «порівняльну характеристику», тобто порівняльний аналіз досвідів переживання імперського впливу, а саме: досвідів двох публічних філософів (Анатолія Ахутіна та Юргена Габермаса), чиї тексти і виступи ми маємо у відкритому доступі, та досвід приватної особи, батька авторки, який сам не дає свідчень, тексти або виступи якого відсутні, і не представляють собою першоджерела у якості емпіричної бази дослідження, а самий досвід батька корелює в дисертації фактично як результат спостережень самої авторки.

Незважаючи на цей цікавий художній прийом, шляхами Гаятрі Співак, яка говорить про мовчання і нечутність голосу «пригнобленого», нам вбачається дещо дискусійною обґрунтованість проведення порівняльного аналізу між досвідами двох філософів, які отримали відображення у текстах і виступах, і досвідом німоти приватної особи, чий досвід прямо не репрезентований у конкретних текстах, інтерв'ю, цитатах. З точки зору базових засад наукового пізнання така порівняльна операція містить ознаки невідповідності об'єктів порівняння один одному. На наш погляд, історія «втрати мови» колонізованого, яка претендує на статус свідчення, не може слугувати емпіричним доказом виключно через фактичну відсутність таких свідчень, а може простежуватися, зокрема, у нечіткості, фрагментарності наявних свідчень з точки зору підходу усної історії. У цьому сенсі з точки ж зору відповідності дисертації науковості, що полягає, зокрема, в наявності емпіричного підґрунтя теоретичної рефлексії, яку здійснює науковець, то нам

видається, що відсутність конкретного матеріалу, його розмитість трансформує цю частину тексту з наукового у більш художній;

7. У дисертації спостерігається взаємозв'язок між теоретичним аналізом і емпіричною базою, проте інколи авторка вдається до надмірного суб'єктивізму та узагальнюючих висновків в окремих фрагментах тексту через розмитість конкретних прикладів аналізу. Наприклад, у першому розділі дисертації, звертаючись до особистого досвіду взаємодії з представниками західної постколоніальної школи під час стажування в Університеті Східної Фінляндії для концептуалізації парадоксів сприйняття «української колоніальної упослідженості» на Заході (стор. 63-64), було би доречно конкретизувати приклади, на основі аналізу яких авторка виділяє ці парадокси.

8. У тексті дисертації, зокрема в оформленні цитат та оформленні списку використаних джерел, наявні друкарські, стилістичні та технічні помилки. Наприклад, у дисертаційній роботі наявний вираз, що має елементи ненормативної лексики (стор. 91). Якщо й навіть цей вираз застосовується у тексті для репрезентації полемічності антиколоніального дискурсу, то незалежно від цього у науковому тексті він має бути оформлений як відокремлений елемент за правилами української мови;

9. У списку використаних джерел міститься некоректно оформлене джерело № 12, що зазначене як «Бобриков В. Чому ми маргінали? *Ab Imperio*. 2008. № 2. с. 325-344» українською мовою. Мова йде про статтю російською мовою В. Бобровникова, що внесена до випуску міжнародного видання "*Ab Imperio*". У зв'язку з цим навіть ненавмисне викривлення прізвища, а також переклад назви джерела суперечать правилам складання бібліографічних описів за Національним стандартом ДСТУ 8302:2015, що регламентує принципи оформлення списку використаних джерел у кваліфікаційних роботах.

10. У тексті дисертації зустрічаються випадки внутрішніх посилань на джерела без належного їх оформлення, а саме коли наведено лише відкрите інтернет-посилання на джерело, що не відповідає правилам оформлення

літератури в наукових роботах за Національним стандартом України ДСТУ 8302:2015 (стор. 41, 42, 61, 151, 162, 166, 168, 169). У деяких випадках цитування джерела іноземного авторства було б доречно вказати джерело здійсненого перекладу на українську мову (стор. 172).

11. У списку використаних джерел наявні друкарські помилки складання бібліографічних описів, деякі джерела мають прогалини в описі обов'язкової інформації щодо джерела (джерело 13), або необґрунтовано перекладеними є окремі елементи джерела (джерело 112) тоді, коли бібліографічний опис джерела не може поєднувати декілька мов одночасно. Деінде дисертантка поєднує оформлення джерел за Національними стандартами України ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 і ДСТУ 8302:2015. Недоліком оформлення дисертаційного дослідження є наявність інтернет-посилань на джерела у списку використаних джерел, які відкриваються некоректно (джерела: 38, 89, 102, 104, 117, 160). Зазначимо, що помилки і недоліки оформлення списку використаних джерел та цитування не зменшують наукової цінності викладених ідей і результатів дослідження.

9. Загальні висновки щодо дисертаційної роботи.

Дисертаційна робота Костенко Ганни Костянтинівни «Антропологічний вимір сучасної української культури у стані постколоніалізму» написана відповідно до кваліфікаційних вимог підготовки доктора філософії (PhD), за рівнем актуальності, теоретичної обґрунтованості, наукової новизни та практичним значенням її результатів є завершеною, самостійно виконаною науковою працею, а її авторка заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 03 – «Гуманітарні науки», за спеціальністю 033 – «Філософія».

Отже, дисертаційна робота відповідає вимогам спеціальності 033 – «Філософія», вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії»,

затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01. 2017 р. (із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки № 759 від 31.05. 2019 р.) «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації», а її авторка Костенко Ганна Костянтинівна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 03 – «Гуманітарні науки» за спеціальністю 033 – «Філософія».

Офіційний рецензент,
кандидат філософських наук,
доцент закладу вищої освіти
кафедри теорії культури і філософії науки
Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна

Катерина ПЛЮГІНА

ПРОТОКОЛ
створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

Дата та час: 17:39:44 01.08.2025

Назва файлу з підписом: Рецензія Пілюгіної К.Г. на дисертацію Костенко Г.К.pdf
Розмір файлу з підписом: 492.0 КБ

Перевірені файли:

Назва файлу без підпису: Рецензія Пілюгіної К.Г. на дисертацію Костенко Г.К.pdf
Розмір файлу без підпису: 457.5 КБ

Результат перевірки підпису: Підпис створено та перевірено успішно. Цілісність даних підтверджено

Підписувач: Пілюгіна Катерина Геннадіївна

П.І.Б.: Пілюгіна Катерина Геннадіївна

Країна: Україна

РНОКПП: 3371901942

Час підпису (підтверджено кваліфікованою позначкою часу для підпису від Надавача): 17:39:42
01.08.2025

Сертифікат виданий: КНЕДП АТ "УКРСИББАНК"

Серійний номер: 4723196C41B46DB60400000086E30200CCCB1100

Алгоритм підпису: ДСТУ 4145

Тип підпису: Удосконалений

Тип контейнера: Підписаний PDF-файл (PAdES)

Формат підпису: З повними даними для перевірки (PAdES-B-LT)

Сертифікат: Кваліфікований

Версія від: 2025.02.05 13:00

*Голові разової спеціалізованої
Вченої ради Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна
професору Надії КОРАБЛЬОВІЙ
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022*

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора філософських наук (спеціальність 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії), професора кафедри теоретичної і практичної філософії філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка Бойченка Михайла Івановича на дисертаційну роботу Костенко Ганни Костянтинівни «Антропологічний вимір сучасної української культури у стані постколоніалізму», подану на здобуття наукового ступеня доктор філософії з галузі знань 03 – Гуманітарні науки за спеціальністю 033 – Філософія.

1. Обґрунтування вибору теми дослідження.

Актуальність теми дисертаційного дослідження Костенко Ганни Костянтинівни є гострою і навіть злободенною з огляду на повномасштабну імперіалістичну війну, яку російська федерація розгорнула проти України після 24 лютого 2022 року. В цих умовах постколоніалізм в українській культурі не лише проявив себе в своїх наріжних рисах, але й поставив перед українськими суспільством і наукою невідкладні важливі завдання – передусім, як об'єкт для вивчення з метою докорінного і системного його подолання. Авторка здійснила безкомпромісну і в цілому успішну спробу філософського виявлення антропологічних підвалин постколоніалізму в сучасній українській культурі, передусім, на прикладі аналізу новітньої української літератури. Філософський підхід розкриває нові можливості завершити ту концептуальну справу цілісної критики постколоніалізму в українській культурі, яку розпочали у своїх літературних рефлексіях знакові представники сучасного українського письменства та літературної критики.

2. Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому й оформлення.

Дисертаційна робота виконана на кафедрі теорії культури та філософії науки філософського факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна і складається з анотацій, вступу, трьох розділів, загальних висновків та списку використаних джерел зі 162 найменувань.

У **Вступі** коректно обґрунтовано актуальність, ступінь наукової розробленості теми дисертації, чітко визначено мету, об'єкт і предмет дослідження, визначено наукову новизну даної дисертації, її теоретичну і

практичну значущість, заявлено методи і методологію дослідження, а також окреслено особистий внесок здобувача при цьому.

У першому розділі «Філософсько-антропологічний та постколоніальний підходи: сучасні методології дослідження національних культур» авторка, здійснюючи розгорнуте порівняння різних концепцій постколоніалізму – як вітчизняних, так і закордонних авторів –, розкриває і обґрунтовує специфіку власного підходу до проблеми і, зокрема, з'ясовує специфіку саме української ситуації як постколоніальної. Адже деякі автори вносять такі заперечення, як от територіальну, культурну та політичну близькість чи навіть спорідненість України та росії – тоді як мова має йти передусім про ментальну і цивілізаційну відмінність між ними. Тоді ніби і імперія – не імперія, і колонії – не колонії. Втім, обґрунтування цієї тези явно науково слабке і більше нагадує пропаганду – що і чітко доводить авторка. Таку ситуацію щодо нібито неоднозначності імперського тиску, до речі, можна було би простежити і з іншими сусідами України, які справили свого часу на неї вплив – наприклад, з Туреччиною чи Польщею. Однак, авторка сконцентрувала свою увагу саме на російсько-українських стосунках, а до прикладу бере переважно аналіз літератури і літературознавства. У цьому зрізі авторка дає ємні і влучні характеристики різним підходам до теми постколоніальності, здійснюючи своєрідну селекцію більш виваженим і обґрунтованим, яким приділяє значно більшу увагу. Антропологічною основою для свого дослідження культури постколоніалізму дисертантка обрала теорію культурної травми, яку, справді, можна обґрунтовувати також і через культурну і соціальну антропологію, що, до певної міри робив і автор цих рядків у своїх публікаціях. Втім, зробленого авторкою у першому розділі було цілком достатньо для окреслення предмету і методології свого дослідження.

У другому розділі «Постколоніальні виміри сучасної української культури» увага авторки зосереджена на різних версіях втілення концепту української культури як самодостатньої, що дає повноцінні підстави для її дослідження і поза колоніального контексту, але тим більше дає права на антиколоніальний та постколоніальний дискурс. Яскраво продемонстровано це авторкою на прикладі аналізу міфу Сковороди. Далі цю тему авторка розвиває для аналізу підстав для постколоніальних досліджень української літератури, звертаючись як до праць українських дослідників постколоніалізму, так і до праць закордонних класиків цієї теми, зокрема Франца Фанона. Окремої уваги заслуговує реконструкція авторкою прийомів здійснення колонізації щодо України з боку російської імперії. Важливі кейс-стаді здійснює дисертантка також, аналізуючи сміх та зневагу яку засіб антиколоніального опору. Нарешті, до методологічних засад свого дослідження дисертантка знову повертається

наприкінці розділу, здійснюючи аналітичний огляд праць Оксани Забужко як свого Вергілія, слідуючи за нею шляхом «від літературного дискурсу до філософії культури», але при цьому здійснюючи знакові порівняння зі здобутками Кейт Карут (у дослідженнях травми) та українських дослідників постколоніалізму (с. 102-110). Цей підхід кейс-стаді авторка дисертації продовжує, звертаючись до творчості Юрія Андруховича та Сергія Жадана у останніх підрозділах другого розділу. Теоретичне завдання її дисертації здобуває завдяки цьому неповторної конкретики і правдивості виконання.

У **третьому** розділі «Філософсько-антропологічні перспективи національної української культури у глобальному світі: сучасний ідеологічно-культурний ландшафт і основні виклики» авторкою здійснено розгорнутий аналіз української культурної ситуації у глобальному контексті – завдяки чому виявлено як типові, так і специфічні її ознаки. Авторка звертається спочатку до відтворення логіки постколоніального дискурсу через вітворення персональних історій трьох інтелектуалів – Анатолія Ахутіна, Юргена Габермаса та Франца Фанона. Важливим для цього дискурсу є також наступне звернення дисертантки до теми біобезпеки та уникання болю у контексті антиколоніальної та визвольно-оборонної війни України проти росії. Тут виявляються глибинні механізми культурних воєн. Нарешті, вирішальне значення має спроба авторки пояснити феномен загарбницької імперської війни росії у ХХІ столітті як зумовленого усім глобальним культурним ландшафтом – і відповідно, глобальну культурну значущість українського опору у цій війні.

У **висновках** окреслені основні результати дисертаційного дослідження, практичне значення отриманих результатів, а також перспективні напрямки їхнього використання та розвитку.

Список використаних джерел містить усі основні потрібні для проведення даного дослідження джерела: автор залучає до дослідження як актуальну основну вітчизняну, так і ключову закордонну літературу з обраної проблематики.

Структура та оформлення дисертації в цілому відповідає меті, цілям і завданням здійсненого автором дослідження. Зміст, структура, оформлення дисертації та кількість публікацій відповідають вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою КМУ від 12.01.2022 р. № 44, та наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертацій».

3. Зв'язок роботи з науковими програмами, темами, грантами

Дисертаційна робота виконана на кафедрі теорії культури та філософії науки філософського факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна та є складовою частиною комплексної наукової теми «Трансдисциплінарні дослідження в науці і культури» (номер державної реєстрації: 0115U001701).

4. Ступінь обґрунтованості наукових положень

Головні результати дисертаційної роботи Костенко Г. К. відповідають критеріям обґрунтованості та достовірності. Авторка глибоко і компетентно аналізує праці фахівців з проблематики постколоніалізму, причому не лише у царині філософії, але також і у сфері постколоніальних студій, літературознавства, культурології, політичної філософії тощо. За цього не лише результати проведеного дисертаційного дослідження, але й сам рукопис дисертації постає як коректне і творче уточнення автором наявних у вітчизняному та світовому постколоніальному дискурсі наукових гіпотез, а власні наукові положення дисертантки, висновки і рекомендації її дисертаційного дослідження мають високий ступінь обґрунтованості, концептуальної зв'язності і евристичності.

5. Основні наукові результати, отримані автором, та їхня наукова новизна

Аналіз тексту дисертації та змісту публікацій Костенко Г. К. дає змогу зробити висновок, що результати є науково новими, оригінальними та відповідають останнім тенденціям філософської наукової думки як в Україні, так і за кордоном. Новизна та оригінальність наукових результатів і висновків дисертаційної праці не викликають сумнівів і забезпечуються зверненням до актуальних праць визнаних у світі дослідників постколоніалізму та авторською філософською оригінальною інтерпретацією предмету свого дослідження.

Серед положень новизни, які заслуговують на особливу увагу можна вирізнити такі:

вперше

«2) – охарактеризована ситуація внутрішнього колоніалізму як подвійного колоніалізму з боку синтетичної культури колонізатора та культури гібридних (креолізованих) еліт;

3) – розглянуто обернення історичної пам'яті як спільного минулого в інтересах виключно колонізатора;

4) – доводиться, що семіотична завантаженість постколоніальних текстів ускладнена та полілогічна: крім ідей опору також міститься відбиток перебування під колоніальним тиском, як правило, чим сильніше явне заперечення, тим більше рівнів семантики ми можемо знайти в таких текстах;

5) – прослідковано збіг механізмів та наслідків травматичного досвіду представника колонізованої спільноти та дитини, позбавленої відповідального Дорослого» (с. 30-31).

отримало подальший розвиток:

- «– теорія постколоніалізму як психологічної та психоаналітичної компенсації, подолання комплексів меншовартості та другорядності;
- семіотичні теорії колоніальних текстів Едварда Саїда як моделі європоцентризму та панування колонізатора над логікою і несвідомим Іншого.
- каталогізація та визначення типових травм колонізованого, таких як:
 - 1) втрата органічних відносин з власною землею як територією побутування внаслідок примусового вивласнення з боку імперії;
 - 2) порушеність та розмитість гендерних ролей та самоідентифікації, особливо стосовно проявів маскулінного;
 - 3) перенаправлення агресії з недосяжного ворожого Іншого на свого, внаслідок чого розмивається єдність спільноти;
 - 4) інфантилізація дорослих повносправних членів соціуму до рівня керованих одиниць;
 - 5) відчуженість від власної історії через узурпацію подій та героїв минулого імперською пропагандою» (с. 31-32).

6. Практичне значення одержаних результатів визначається глибоким філософським розумінням автором феномену постколоніалізму у його проявах в сучасній українській культурі. Передусім, авторка цілком слушно звертає увагу на те, що робота може мати фундаментальне, прикладне та методологічне значення: по-перше, для розвитку філософської антропології та постколоніальної теорії; по-друге, «для виховної патріотичної роботи, підготовки студентів до лекційних і семінарських занять з філософії, культурної антропології, теорії еліт, філософії культури» (с. 8); і по-третє, для розвитку методології «регіональних, етнічних та гендерних досліджень» (с. 8).

7. Дотримання академічної доброчесності

На підставі вивчення тексту дисертації здобувачки, її наукових публікацій та Протоколу контролю оригінальності встановлено, що дисертаційна робота виконана самостійно, текст дисертації не містить плагіату, а дисертація відповідає вимогам академічної доброчесності.

8. Дискусійні положення та зауваження до тексту дисертації

1. По-перше, дисертанткою недостатньо розкрито антропологічні підстави залучення емоційного компоненту не лише до оцінювання, але й до формування постколоніальної ситуації. Авторка протягом усього дослідження звертається до теми емоцій – як відтворюючи рефлексивну позицію дослідників, а особливо дослідниць постколоніалізму (с. 36-37), так і їхню оцінку об'єктивної ситуації культурної травми (с. 66) або ж оцінку колонізаторами своїх жертв (с. 85), а також фіксуючи емоційність, як характерну рису постколоніальної літератури (с. 91, 109, 126, 132) і навіть як підставу для формування політичної позиції окремих аналітиків і державних

діячів, які реагують на ситуацію імперської несправедливості і жорстокості колоніалізму (с. 151-157). Насправді, звернення до емоцій, а точніше до морального почуття не просто як до складової етики, але як до її основи є характерним для шотландської школи у етиці. Адам Сміт пише свою першу важливу працю під назвою «Теорія моральних почуттів» (1759), у якій обґрунтовує, що люди утворюють суспільство на основі взаємної доброзичливості і симпатії, а не на підставах розрахунку та егоїстичного інтересу. Ці ідеї Сміт розвиває під впливом свого вчителя Френсиса Гатчесона, який розвивав концепцію «морального чуття» на основі здорового глузду (*sensus communis*) як спільної для всіх людей природної схильності до добра. Згодом ці ідеї доволі критично опрацював Девід Юм, але зберіг у них переважання довіри до почуттів перед інтелектом у моральній царині. Все це цілком відповідало і національній філософії шотландців, і їхньому політичному обґрунтуванню своїх природних прав у протиборстві з англійськими колонізаторами-імперцями. Вочевидь, природність боротьби за національне визволення з-під колоніального гніту отримує глибоке моральне і антропологічне обґрунтування у шотландській теорії моральних почуттів. Ця теорія виступала своєрідним обґрунтуванням і інтерпретацією давньої концепції природного закону та природних прав людини як версії філософської антропології, яка лягала в основу відповідної філософії права. Крім того, аргументація шотландської школи суголосна багатьом ідеям авторки дисертації та могла би посилити її тези. Тому доцільність звернення до цієї аргументації у дослідженні теми постколоніалізму під антропологічним кутом зору було би продуктивним для даної дисертації.

2. По-друге, у даній дисертації недостатньою мірою було розкрито інституційну складову антропологічного підґрунтя процесів деколонізації. Адже тема постколоніальності потребує також розгорнутого дослідження її інституційної складової: а саме того, які імперські інституції зберігають свою функціональність у деколонізованих суспільствах (як от англійська мова у Індії, або елементи британського та турецького права у сучасній системі права держави Ізраїль) – не меншою мірою, ніж викорінення імперських інститутів, чому переважно присвятила своє дослідження дисертантка, наприклад на с. 56-58, 80, 135. Позитивна роль надається хіба що міжнародним інституціям як засобу контролю за злочинами колонізації (с. 170). Без такого всебічного інституційного аналізу дана дисертація ризикує отримати звинувачення в упередженій позиції жертви, яку захищає дослідниця, однак не безстороннього академічного аналізу. Такій позиції легко і правильно морально співчувати, однак для більшої доказовості їй все ж варто було би доповнювати елементами об'єктивного аналізу. Наприклад, радянський період завдав Україні значної

шкоди, однак, українська модернізація значною мірою відбулася саме у цей час. Хоча почалася вона раніше – і культурно (громадівці та інші представники культурного «будительства»), і соціально (поступова інфільтрація міст України етнічним українством), і навіть економічно (згадати хоча би Терещенків та інших українських капітанів бізнесу 19 – початку 20 століття), однак найвагоміші модернізаційні зміни в Україні відбулися все ж у радянський період, хоч і були значно понівеченими і спотвореними радянською системою. Все це частково представлено і у даній дисертації, але могло би отримати більш системний аналіз за умови більш розгорнутого застосування інституційного підходу як складової філософсько-антропологічної дослідницької платформи авторки. Наприклад, на контрасті до деяких інституційних здобутків модернізації радянської доби в Україні тим більш цинічними і навіть звірячими по своїм наслідкам є результати зросійщення у культурній та соціальній сферах, які паралельно більш чи менш приховано відбувалися ще у радянський період і набули відкритої і нахабної агресивності у добу незалежності України, поки не виродилися остаточно у послідовний геноцид усього українського народу, що авторка влучно репрезентувала у підрозділі 3.3 своєї дисертації. Тобто, інституційний аналіз лише посилив би цю аргументацію авторки.

3. По-третє, не до кінця реалізованим авторкою дисертації видається потенціал філософської критики політико-антропологічної концепції «голоного життя» Джорджо Агамбена. Дисертантка звертається до його концепції *Homo sacer* (с. 162-163), згадує у списку використаних джерел його основну працю та одну з важливих його публікацій щодо біовлади і біобезпеки у сучасному світі, однак так і не розкриває її значення для розкриття чи, точніше, камуфлювання Агамбеном фатальної ролі новітнього російського імперіалізму для становлення сучасної глобальної цивілізації. Варто було би взяти до аналізу сучасні публікації Агамбена, прямо присвячені нинішній війні росії проти України, адже викриття хибності позиції, яку займає в них цей італійський філософ, значно посприяло би розвінчуванню деяких міфів, які побутують у свідомості сучасних європейців. Це можна було би зробити дисертантці так, як вона цілком слушно здійснила деконструкцію відповідних хибних поглядів Юргена Габермаса на війну в Україні.

4. Нарешті, по-четверте, дисертантці варто було би ретельніше відредагувати свій текст, оскільки попри загальне позитивне враження про хорошу літературну мову рукопису дисертації, в ньому все ж трапляються одруки. Втім, це не впливає на адекватність сприйняття змісту головних її положень, а тому не є критичним недоліком.

9. Загальні висновки щодо тексту дисертаційної роботи.

Дисертаційна робота Костенко Ганни Костянтинівни «Антропологічний вимір сучасної української культури у стані постколоніалізму» за рівнем теоретичної обґрунтованості, новизною та практичним значенням її результатів є завершеною самостійно виконаною науковою працею, а її авторка заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 03 – Гуманітарні науки, за спеціальністю 033 – Філософія. Дисертація відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами). Дисертація оформлена згідно з вимогами Наказу МОН України від 12.01.2017 року № 40 (із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки №759 від 31.05.2019).

Офіційний опонент:

**доктор філософських наук, професор,
професор кафедри теоретичної і практичної філософії
філософського факультету
Київського національного
університету імені Тараса Шевченка**

Михайло БОЙЧЕНКО

ПІДПИС ЗАСВІДОЧУЄ
ВЧЕНИЙ СЕКРЕТАР
КАРАУЛЬНА
28.07

Онлайн сервіс створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

ПРОТОКОЛ
створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

Дата та час: 18:03:40 29.07.2025

Назва файлу з підписом: відгук_Бойченка_Костенко.pdf.asice
Розмір файлу з підписом: 299.3 КБ

Перевірені файли:

Назва файлу без підпису: відгук_Бойченка_Костенко.pdf
Розмір файлу без підпису: 307.6 КБ

Результат перевірки підпису: Підпис створено та перевірено успішно. Цілісність даних підтверджено

Підписувач: БОЙЧЕНКО МИХАЙЛО ІВАНОВИЧ

П.І.Б.: БОЙЧЕНКО МИХАЙЛО ІВАНОВИЧ

Країна: Україна

РНОКПП: 2659404616

Організація (установа): ФІЗИЧНА ОСОБА

Час підпису (підтверджено кваліфікованою позначкою часу для підпису від Надавача): 18:03:39 29.07.2025

Сертифікат виданий: КНЕДП АЦСК АТ КБ "ПРИВАТБАНК"

Серійний номер: 5E984D526F82F38F04000000BF19410181608506

Тип носія особистого ключа: ЗНКІ криптомодуль ІІТ Гряда-301

Серійний номер носія особистого ключа: 014

Алгоритм підпису: ДСТУ 4145

Тип підпису: Кваліфікований

Тип контейнера: Підпис та дані в архіві (розширений) (ASiC-E)

Формат підпису: З повними даними ЦСК для перевірки (CAdES-X Long)

Сертифікат: Кваліфікований

Версія від: 2025.02.05 13:00

**Голові
разової спеціалізованої вченої ради
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна
доктору філософських наук,
професору Надії КОРАБЛЬОВІЙ
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022**

Відгук

офіційного опонента, доктора філософських наук (спеціальність 09.00.04 – філософська антропологія, філософія культури), доцента, професора кафедри філософії Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди Корнієнко Світлани Григорівни на дисертаційну роботу Костенко Ганни Костянтинівни «Антропологічний вимір сучасної української культури у стані постколоніалізму», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 03 – «Гуманітарні науки», за спеціальністю 033 – «Філософія».

1. Обґрунтування теми дослідження.

У сучасному viri цивілізаційних змін, де технологізація, інформатизація, цифровізація, як видається, незворотно змінили уявлення людини про онтоантропологічний вимір її життєвого світу, питання культури розглядається в межах вже усталених систем «локальне – глобальне», «національне – транснаціональне», «традиційне – сучасне» тощо, які уособлюють своєрідний «Великий розрив» (Ф. Фукуяма) між зазначеними опозиціями. Проте пошук смислу буття сучасною людиною та її екзистенційні переживання не можна обмежити рамками одного з вищезазначених складників, оскільки це унеможлиблює розуміння культури як всеохопного простору символічних дій, історичних зламів та відновлень. Виникає небезпека культурного «бурмотіння», «беззмістовного гулу» (П. Гілен) як відповіді на ситуацію розриву між наративом та дією, символічною системою та присутністю, провокуючи знецінення національної пам'яті у

«рідинній» сучасності (З. Бауман). Особливої актуальності така постановка проблеми набуває в українському контексті, де культура тривалий час перебувала в умовах колоніального тиску і нині – у стані постколоніальності, намагається здійснити терапевтичну функцію для подолання українською спільнотою посттоталітарної травми. За таких обставин філософське осмислення культури не лише як системи, а й як простору пам'яті, опору й сенсотворення є ключовою умовою усунення наслідків нищівної політики імперських дискурсів. Саме тому обрана тема «Антропологічний вимір сучасної культури у стані постколоніалізму» є не лише актуальною, а й методологічно своєчасною, оскільки артикулює матрицю «колоніальне – постколоніальне» у контексті теми страждання, травми та екзистенційного досвіду. Це, у свою чергу, не лише дозволяє обґрунтовувати українську культуру як цілісний феномен, уникаючи механічного розмежування, а й принципово унеможлиблює її тлумачення крізь призму ізольованих наративів чи редукцію до локального історичного фрагмента.

Тема дисертації є **актуальною** як у теоретичному, так і практичному аспектах: по-перше, як свідчить сучасний гуманітарний дискурс, ситуація постколоніалізму вимагає розпізнавання й усунення будь-яких наративів імперського тиску, які внаслідок насадження протягом століть і сьогодні прагнуть замаскуватися у полі української культури як нібито автентичні їй; по-друге, звернення до українського (пост)колоніального спадку дозволяє продемонструвати європейській спільноті ті наративи, які намагалися деформувати і знищити українську культуру, а також висвітлити ситуацію культурної травми, яку українська спільнота продовжує переживати сьогодні; по-третє, завдяки осмисленню сучасного стану постколоніальної української свідомості та аналізу соціокультурних практик опору постає можливість остаточно викреслити наративи меншовартості та другорядності, які слугували імперським механізмом володарювання над українською культурою; по-четверте, звернення до української постколоніальної культури актуалізує питання, пов'язані із «поверненням» до рідної землі / Батьківщини

та категорією пам'яті, що не лише долає суперечності самоідентифікації та вияви інфантилізації, нав'язані колишньою імперією, а й дозволяє кожному небайдужому до долі України, яка нині страждає від агресії вже сучасної імперії РФ, проголосити: «сьогодні я українець / українка». Все це свідчить про актуальність дисертаційного дослідження Ганни Костянтинівни Костенко.

2. Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому і оформлення.

Дисертація складається з анотацій, списку публікацій здобувача за темою дисертації, вступу, трьох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел та додатку. Загальний обсяг роботи складає 210 сторінок, список використаних джерел з 162 найменувань.

У **вступі** дисертаційної роботи послідовно й аргументовано окреслено актуальність теми, чітко визначено об'єкт і предмет дослідження, виражено сформульовано мету та дослідницькі завдання. **Методологія** дослідження відзначається міждисциплінарним характером, що дало змогу концептуально виокремити наукову новизну та обґрунтувати значущість отриманих результатів. У анотації надано стислий і змістовно завершений виклад основних положень дисертації.

У **першому** розділі в оптиці філософсько-антропологічного та постколоніального підходів як сучасних методологій дослідження національних культур сформовано матрицю смислових координат, у межах яких розглядається стан української культури як культури постколоніального типу. Варто зазначити, що точкою, яка остаточно змінила ставлення української та світової спільноти до понять «імперія», «колонія», «колоніалізм» та «постколоніалізм», є дата 24 лютого 2022 року. Саме цей вододіл закладено в основу осмислення дисертанткою понять культури, ідентичності, суб'єктності, рідної землі та свободи, і їх значення для української спільноти в контексті постколоніальних досліджень. Г. Костенко, спираючись на сучасний дискурс щодо визначення стратегій культурного

колоніалізму, застосовує такі маркери, як «свідомість колонізованого», «стереотипи колонізованого» та «стигматизація колонізованого» й артикулює проблему, що має глибоке онтологічне значення для кожного українця: «питання довіри світу до голосу жертви як свідка події» (с. 70). На підставі аналізу сучасних постколоніальних студій Г. Костенко доходить висновку про неможливість застосування єдиної методології, що відповідає сучасному рівню філософського знання, яке є поліпарадигмальним та міждисциплінарним. Авторка підкреслює, що самі студії виступають унікальною синтетичною методологією (с. 55), що дозволило їй сформулювати площину досліджень, яка є вільною від жорсткої парадигмальної фіксації.

У **другому** розділі здійснено аналіз імперських стратегій уніфікації / знецінення інших культур, а саме: редукції, знищення та присвоєння, які спрямовані на розпорошення культурної та національної ідентичності. У контексті наративів «національний міф» та «національний герой» авторка звертається до Григорія Сковороди, постать якого уособлює собою патерн історії української нації як історії «про звільнення, про Свободу, про незалежність волі Духу від будь-яких земних обставин» (с. 79). Обґрунтовуються наступні сучасні дискурси постколоніалізму: постімперський деконструктивістський (Ю. Андрухович), національної емансипації (О. Забужко) та національного оновлення (С. Жадан). Так, карнавальність і гумор, самоіронія й блазнювання у творчості Ю. Андруховича репрезентують механізм символічного опору, що дозволяє не просто дистанціюватися від імперського дискурсу, а й перетворити його на предмет естетичної гри. Ці стратегії набувають нової конфігурації у сучасному медіапросторі (Горький Лук). Практика антиколоніального опору в культурі через сміх і зневагу створює нові можливості для консолідації спільноти проти імперії як на буденному, так і на екзистенційному рівні. Водночас ці стратегії спрямовані на руйнування наративів й у самій імперії шляхом демонстрації відсутності з її боку логіки та здорового глузду (с. 92); цей феномен авторка розглядає як неunikну частину процесу «набуття

національної самосвідомості» (с. 100). Дискурс національної емансипації у творчості О. Забужко вибудовується навколо фігури жінки, яка є уособленням політичної та культурної стратегії деколонізації. Водночас сам фемінізм розуміється як один із засобів антиколоніальної екзистенції, з метою подолання генераційної травми та формування постколоніальної суб'єктності. У цьому контексті особливої уваги заслуговує дослідження стратегії декологізації як ініціації, представленої на прикладі творів С. Жадана, що демонструє зняття інфантилізації (пост)колоніальної / української спільноти шляхом відродження особистої відповідальності кожного.

У **третьому** розділі увага приділена сучасному ідеологічно-культурному ландшафту та викликам, які переживає українська культура у глобальному світі. Заслуговує на увагу метод, обраний дисертанткою, який полягає у тому, що вона не лише звертається до авторитетних джерел, а веде своєрідний діалог-дискусію з дієвцями, які переживають свій власний досвід травми «колонія – імперія». Водночас ідеться й про наративізацію особистого досвіду авторки. Питання антиколоніальної боротьби української нації розглядається у контексті наявної травми колоніальності, одним із виявів якої є симптом німотності (с. 162). Проте Г. Костенко підкреслює, що цей симптом є характерним й для певного сегменту сучасного медіапростору, який прагне приховати несправедливість, страждання та біль, які існують у світі задля збереження «стерильного контенту» (с. 168), що притишує вічне протистояння Добра і Зла, призводить до відмови від «логоса заради біоса» (с. 166) та влади ілюзорного. Геноцидальна культура росії постає як обґрунтування абсолютного вердикту щодо «права на смерть», який закріплено на усіх рівнях імперської політики. Заслуговує на увагу наступний висновок, що артикуляція цих культурних деформацій дозволяє не лише поглибити розуміння механізмів культурного насильства, а й вибудувати стратегії культурного спротиву при «картографуванні подальших шляхів розвитку української культури та української держави» (с. 181).

Висновки узагальнюють ключові положення дисертаційної роботи, окреслюють прикладне значення здобутих результатів, а також визначають перспективні напрями їх подальшого застосування. Представлені положення є аргументованими, науково обґрунтованими, логічно узгодженими й виваженими.

Список використаних джерел свідчить не лише про ґрунтовний аналіз сучасних наукових досліджень, а й дозволяє зробити висновок про міждисциплінарний контекст дисертаційної роботи. Заслужує на увагу звернення авторки до медіатекстів як сучасних культурних практик, що репрезентує український інтелектуальний простір (А. Єрмоленко, О. Забужко та ін.).

Дисертація є завершеною науковою працею, а її оформлення відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (постанова Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44), та наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації».

3. Зв'язок роботи з науковими програмами, темами, грантами.

Дисертація виконана у межах комплексної наукової теми кафедри теорії культури і філософії науки філософського факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна «Трансдисциплінарні дослідження в науці і культурі» (державний реєстраційний номер 0115 U001701).

4. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Дисертація має високий теоретичний та науково-методологічний рівень обґрунтованості наукових положень, що є наслідком концептуально

виваженої методології, яка відповідає складності досліджуваної теми. Наукові результати, отримані під час дослідження, дозволили досягти поставленої *мети* – здійснити філософсько-антропологічний аналіз сучасної української культури в аспекті її колоніальності / постколоніальності.

Достовірність і обґрунтованість отриманих результатів забезпечується:

- застосуванням комплексної міждисциплінарної методології, де кожен із залучених підходів (постколоніальний, соціокультурний, літературознавчі студії, дослідження теорій нації, етносу, влади та інші) формує цілісну площину дослідження;
- трансдисциплінарний характер методології дозволив не лише артикулювати й уточнити філософське осмислення постколоніалізму, а й розглянути вияви постколоніальної української культури як простору пам'яті, розщеплення і пошуку суб'єктності в умовах сучасного історичного досвіду;
- застосуванням таких методів, як моделювання, логіко-аналітичний, функціональний, семіотичний, герменевтичний та метод абстрагування, визначається внутрішня логіка дослідження, яка послідовно розгортається в змісті кожного розділу дисертації;
- формулюванням концептуальних положень у пунктах наукової новизни, що надано у висновках до окремих розділів та концептуально узагальнено в підсумкових висновках;
- науковою апробацією результатів дослідження на 14 міжнародних, всеукраїнських наукових та науково-практичних конференціях.

5. Основні наукові результати, одержані автором, та їх новизна.

Належну апробацію результатів дисертаційного дослідження забезпечено науковими публікаціями здобувачки. За матеріалами дисертації опубліковано 21 наукову працю, з-поміж яких: 5 – у фахових виданнях України з філософських наук, включених до переліку категорії «Б»; 2 – у зарубіжному науковому журналі «European Philosophical and Historical

Discourse»; 14 – у збірниках матеріалів і тез наукових конференцій (11 міжнародних, 3 всеукраїнських). Серед опублікованих наукових праць 19 – одноосібних та 2 – у співавторстві.

Дисертантка отримала наступні наукові результати:

1. *Вперше* дискурси постколоніалізму проаналізовано крізь філософсько-антропологічну оптику стану української культури в порівняльному контексті з іншими культурами, що дозволило виявити процеси обернення історичної пам'яті, феномен полілогічності постколоніальних текстів, а також механізми і наслідки травматичного досвіду колонізованого, зокрема у взаємодії «Дитина – Дорослий».
2. *Вперше* досліджено модуси основних дискурсів постколоніалізму (постімперський деконструктивістський, дискурс національного оновлення та національної емансипації) на підставі аналізу й інтерпретації наративів у текстах Ю. Андруховича, С. Жадана, О. Забужки.
3. *Поглиблено* розуміння таких понять, як «постколоніалізм», «імперія», «влада», «національна держава», «особистість», «свобода», «біовлада», «медіакратія» у контексті викликів, які надає інформаційна сучасність.
4. Дисертанткою основні дискурси постколоніалізму розглядаються як простір формування нових національних міфологем, спрямованих на подолання національної німоти та зміщеної ідентичності.
5. Беззаперечною перевагою дослідження є поліпарадигмальність обраної методології, що дозволило включити множинність інтелектуальних практик для осмислення сучасної української реальності, приділивши особливу увагу проблемі національної культурної травми в умовах відкритої воєнної агресії РФ проти України.
6. Заслуговує схвальної уваги звернення до персоніфікованого аналізу в дослідженні конфлікту «імперія – колонія», що дозволило уникнути спрощеної схематизації, натомість поглибити антропологічний вимір, в якому травма імперського досвіду постає як внутрішній, особистісний

конфлікт. У такий спосіб відкривається можливість осмислення постколоніального стану української культури як екзистенційної реальності, що втілюється у фігурі сучасника-свідка.

6. Практичне значення отриманих результатів.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості їх застосування у сфері філософських, культурологічних, мистецтвознавчих, політологічних і міждисциплінарних досліджень постколоніального стану культури в сучасному світі. Запропонована в дисертації методологія дозволяє вийти за межі будь-якої монологічної парадигми й слугує оптикою для дослідження й розробки подальших практик деколонізації українського соціокультурного простору. Ідеться про науково обґрунтовані підходи, які можуть слугувати методологічною основою для розробки навчального курсу в межах освітніх програм різних рівнів, а також для підготовки студентів до лекційних і семінарських занять з філософії культури, культурної антропології, соціальної філософії, філософської антропології, теорії еліт, філософії історії, філософії освіти.

7. Дотримання академічної доброчесності.

Дисертаційне дослідження виконане відповідно до вимог академічної доброчесності та чинного законодавства про авторське право. У наукових працях автора, як і в рукописі дисертації елементів фальсифікації чи фабрикації не виявлено.

8. Дискусійні положення та зауваження до тексту дисертації.

Відзначаючи достатній методологічний рівень та структурну узгодженість дисертаційного дослідження, вважаю доречним акцентувати на окремих заувагах, що мають уточнювальний і рекомендаційний характер.

1. Як зазначалося, дисертація вирізняється методологією, що має потужний міждисциплінарний характер. Проте принцип логотерапії

залишився поза увагою дослідниці, хоча його залучення виглядало б цілком виправданим, адже логотерапія як напрям екзистенційної психотерапії (В. Франкл) безпосередньо пов'язана з осмисленням страждання, травми, відповідальності та сенсу буття. На мою думку, це дозволило б не лише посилити міждисциплінарний потенціал дослідження, а й надати глибшого філософсько-антропологічного виміру питанню постколоніальної травми, з метою подолання колоніальної інфантилізації.

2. У другому розділі дисертації такі концепти, як «національна міфологія», «національний міф», «позитивна міфологія», «імперська міфологія» є тими критеріями, які включені в матрицю дослідження. Також використовується поняття «міфологеми», проте у роботі не артикульовано, яке саме розуміння цього концепту покладене в основу дослідження, враховуючи його значну варіативність: від архетипного мотиву (К. Юнг, М. Еліаде) до ідеологеми в структуралістському чи постструктуралістському підході (Р. Барт, Ж. Дерріда).

3. Предмет авторських роздумів щодо наслідків колоніального тиску (травма, розрив із землею та пам'яттю) доцільно було б доповнити фігурою «людини постколоніальної» як філософсько-антропологічним концептом, що дозволив би посилити акценти щодо трансформації суб'єктності в умовах постколоніальної реконфігурації ідентичності.

4. У тексті дисертації використано низку термінів, що мають потенційно вагоме смислове навантаження, однак не завжди отримують необхідне авторське тлумачення або аналітичне розгортання на кшталт «ейджизм», «нонкомбатанти», «вокабулятор», «індоктрикованість» тощо, які вимагають або чіткого авторського визначення, або маркування їх як контекстуальних неологізмів. На мою думку, вони потребують хоча б короткої смислової артикуляції в межах дослідницької парадигми, аби уникнути ефекту розмитості термінологічного поля.

Наведені зауваження не заперечують теоретичної та практичної цінності проведеного дисертаційного дослідження, мають радше рекомендаційний характер. Усі положення дисертації, її **висновки та результати** містять ознаки оригінальності й новизни та відкривають подальші дослідницькі перспективи за означеними гуманітарними напрямками.

9. Загальні висновки щодо тексту дисертаційної роботи.

Подана до захисту дисертація Костенко Ганни Костянтинівни на тему «Антропологічний вимір сучасної української культури у стані постколоніалізму» заслуговує на високу оцінку, відповідає спеціальності 033 – «Філософія» та вимогам до оформлення дисертації, затвердженим Наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 № 40 (із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України № 759 від 31.05.2019) та пп. 6, 7 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (із змінами, внесеними згідно з Постановою КМУ № 341 від 21.03.2022). Здобувач Костенко Ганна Костянтинівна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 033 – філософія.

Офіційний опонент,
доктор філософських наук,
доцент, професор кафедри філософії
Харківського національного
педагогічного університету
імені Г. С. Сковороди

Світлана КОРНІЄНКО

Онлайн сервіс створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

ПРОТОКОЛ
створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

Дата та час: 07:16:38 05.08.2025

Назва файлу з підписом: ВІДГУК_Костенко.docx.asice
Розмір файлу з підписом: 48.3 КБ

Перевірені файли:
Назва файлу без підпису: ВІДГУК_Костенко.docx
Розмір файлу без підпису: 44.9 КБ

Результат перевірки підпису: Підпис створено та перевірено успішно. Цілісність даних підтверджено

Підписувач: КОРНІЄНКО СВІТЛАНА ГРИГОРІВНА
П.І.Б.: КОРНІЄНКО СВІТЛАНА ГРИГОРІВНА
Країна: Україна
РНОКПП: 2824521781
Організація (установа): ФІЗИЧНА ОСОБА
Час підпису (підтверджено кваліфікованою позначкою часу для підпису від Надавача): 07:16:37 05.08.2025
Сертифікат виданий: КНЕДП АЦСК АТ КБ "ПРИВАТБАНК"
Серійний номер: 5E984D526F82F38F04000000C7D768011C8C6806
Алгоритм підпису: ДСТУ 4145
Тип підпису: Удосконалений
Тип контейнера: Підпис та дані в архіві (розширений) (ASiC-E)
Формат підпису: З повними даними для перевірки (XAdES-B-LT)
Сертифікат: Кваліфікований

Версія від: 2025.02.05 13:00

Голові разової
спеціалізованої Вченої ради
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна
професору Надії КОРАБЛЬОВІЙ
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022

ВІДГУК

офіційного опонента, доцента, завідувача кафедри філософії та соціології Українського державного університету залізничного транспорту кандидата філософських наук (спеціальність – 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії), Толстова Івана Вікторовича на дисертацію Костенко Ганни Костянтинівни «Антропологічний вимір сучасної української культури у стані постколоніалізму», подану до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 033 Філософія.

1. Обґрунтування вибору теми дослідження.

В дисертації наголошується, що стан постколоніальності сучасної української культури, зумовлений історичною травмою імперського панування, потребує комплексного філософського аналізу, зокрема через оптику постколоніальної та деколоніальної думки. Дисертантка підкреслює: «Нинішня соціокультурна ситуація в Україні може бути схарактеризована з точки зору постколоніальної теорії з одного боку як та, що некритично відтворює імперські культурні дискурси, з іншого, свідомій частині суспільства властиві також травматичні наслідки тривалої бездержавності, коли всі владні практики, навіть з боку національної державної влади, апріорі відкидаються як ворожі, бо історично належали довгий час окупанту та колонізатору» [с. 27]. Таким чином, актуальність теми зумовлена необхідністю розпізнання дискурсивної влади колоніального походження, що продовжує впливати на національну ідентичність та свідомість. Метою дослідження є філософсько-антропологічне осмислення сучасної української культури крізь призму її колоніального та постколоніального досвіду. Для цього аналізуються ключові дискурси постколоніалізму, форми імперського впливу та їхнє відтворення в культурному

полі, а також вивчаються практики опору, рефлексії травми та процеси культурного звільнення. Об'єктом є сучасна українська культура, а предметом – постколоніальні дискурси, які особливо виразні в умовах російсько-української війни.

Цінність та новизна дослідження полягає в авторському осмисленні проблеми постколоніальності української культури та розробці концептів імперського тиску, внутрішнього колоніалізму та дискурсу національної емансипації. Вперше визначено характеристики постколоніальних дискурсів в українському культурному полі, охарактеризовано позицію національного дослідника у співвідношенні з закордонною академічною спільнотою, а також проаналізовано полілогічну семантику постколоніальних текстів. Розглянуто паралелі між травматичним досвідом колонізованої спільноти та дитини без Дорослого, окреслено типи національних дискурсів (Андрухович, Жадан, Забужко) та проаналізовано соціокультурні практики спротиву імперському тиску (Горький Лук) [с. 31].

У роботі пропонується міждисциплінарний підхід, який синтезує постколоніальну методологію (Е. Саїда, Г. Бгабга, Ф. Фанона, Г. Грабовича, Е. Томпсон, Г.Ч. Співак, досвід теорії травми і психоаналіз (К. Карут, З. Фройд), соціокультурний аналіз (Ж. Бодріяр, А. Бергсон, С. Жижек), літературознавчі студії (О. Забужко, М. Павлішин, Г. Грабович, П. Іванішин), дослідження теорій нації (Б. Андерсон, К. Гірц), етносу (Е. Сміт), влади (М. Фуко, П. Бурд'є), історичних, політичних та економічних передумов колоніального та постколоніального стану української сучасності.

Дослідження є актуальним у контексті сучасних українських реалій, оскільки пропонує універсальну методологічну основу для аналізу явищ української культури та соціально-громадянського життя, а також може сприяти здійсненню топонімічної, меморіальної й календарної деколонізації соціокультурного простору.

2. Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому й оформлення.

Дисертація являє собою самостійне, завершене та цілісне наукове

дослідження. Текст роботи добре структурований, викладений професійною мовою, відрізняється гарним рівнем методологічної культури та науковим стилем мовлення. Робота складається з 3 розділів, кожен з яких має підрозділи, містить висновки до кожного розділу. Висновки дисертаційної роботи підкреслюють наукову новизну проведених досліджень та логічно виходять із викладеного матеріалу, достатньо повно його відображають, дають відповідь на поставлені в роботі мету та завдання дослідження.

Перелік використаної літератури включає 162 джерела, з них 117 кирилицею та 45 латиницею.

Зміст, структура, оформлення дисертації та кількість публікацій відповідають вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою КМУ від 12.01.2022 р. № 44 (редакція від 01.01.2024 р.), та наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017р. № 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертацій».

3. Зв'язок роботи з науковими програмами, темами, грантами.

Дисертація виконана у межах комплексної наукової теми кафедри теорії культури і філософії культури філософського факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна «Трансдисциплінарні дослідження в науці і культурі» (державний реєстраційний номер 0115 U001701).

4. Ступінь обґрунтованості наукових положень

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації, відповідає критеріям вивіреності, логічності та достеменності. Робота має логічну побудову, її основний зміст викладений у трьох взаємопов'язаних розділах. Ще зі вступу стає очевидним, що робота є ґрунтовним дослідженням, написаним самостійно. Аналіз дослідницького підґрунтя та засобів, виведених наукових висновків, критичність в ході викладу матеріалу, що дозволили вивести ключові результати – достатньою мірою обґрунтовані. Їхня наукова достеменність не викликає

сумнівів, оскільки отримані внаслідок ґрунтовної аналітичної роботи результати тримаються на вагомості підмурка значної джерельної бази. В основу дисертаційної роботи покладено значну кількість праць провідних вітчизняних та іноземних представників філософської та культурологічної думки, а також вивірену методологію, яка є досить адекватною щодо предмета та завдань дослідження.

Варто зазначити, що завдання дослідження, положення наукової новизни, результати та висновки роботи є логічно взаємопов'язаними і відображають авторський внесок. Достеменність отриманих результатів посилена відповідним доробком дисертанта: фахові статті, тезові матеріали, що було опубліковано у фахових наукових періодичних виданнях й оприлюднено на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях.

У процесі аналізу дисертаційного дослідження Ганни Костянтинівни слід звернути увагу на те, що авторка не обмежується лише узагальненням теоретичного матеріалу чи репрезентацією фактажу, а також виявляє власну дослідницьку позицію, свідомо вибудовуючи наратив, спрямований на окреслення потенційних векторів розвитку сучасної української культури. Такий підхід підсилює аналітичну цінність роботи та підкреслює її актуальність.

Перший розділ дисертації присвячений аналізу методологічних засад постколоніальної критики як міждисциплінарного напрямку, що об'єднує елементи філософської антропології, психоаналізу, семіотики, теорій нації, влади, травми та культурної ідентичності. Проаналізовано особливості становлення постколоніальних студій в українському контексті – з позиції колонізованої нації, з урахуванням впливу російсько-української війни, а також розглянуто виклики діалогу з західною академічною традицією, яка часто ґрунтується на досвіді колишніх колонізаторів. Окрема увага приділяється феномену культурної травми як основі формування колективної ідентичності та потенційній точці зростання, що осмислюється у філософсько-антропологічному ключі. Як зазначає дисертантка: «... культурна травма – це завжди не тільки про трагічний досвід, що змінює людину і культуру, але також і про виживання, отже

про своєрідну моральну перемогу жертви, що вижила та адаптувались. ... культурна травма – це певна точка розриву колишнього досвіду, дійсно трагічна, але в той же час ця точка може стати і точкою росту, філософія озброює нас необхідним інструментарієм для того, щоб нами здійснювався позитивний сценарій розвитку і змін» [с. 68].

У другому розділі аналізується постколоніальний вимір сучасної української культури як інструмент формування національної ідентичності та опору імперському впливу. Особливу увагу приділено ролі національного міфу й постатей-символів, таких як Григорій Сковорода, у творенні цілісного культурного наративу. Як зазначає дисертантка: «... можна розуміти сковородинівський міф як частину глобальної історії, історії про звільнення, про Свободу, про незалежність волі Духу від будь-яких земних обставин. Саме таке повідомлення про себе зараз транслює українська нація, і саме тому образ старого філософа є актуальним для нас як ніколи» [с. 79]. Також в цьому розділі аналізується розмежування понять постколоніального та антиколоніального дискурсів. Розглянуто природу дискурсу в трьох основних вимірах – як соціальна дія, як система знання (Фуко) та як ідеальна комунікація (Габермас), що дозволяє осмислити постколоніальний дискурс як інструмент деконструкції колоніальних комплексів і творення нової культурної суб'єктності. Окреслено стратегії імперського впливу на культуру колоній: редукцію (спрощення й карикатуризацію), знищення (витіснення пам'яті) та перейменування (присвоєння культурних явищ). Ці стратегії виявляють психологічну подібність до механізмів аб'юзу, що підкреслює глибинну травматичність колоніального досвіду для національної й особистісної свідомості.

Далі авторка у цьому розділі досліджує прикладний аналіз наративів сучасної української культури з позиції постколоніальної теорії. Розглянуто тексти Горького Лука, Оксани Забужко, Юрія Андруховича та Сергія Жадана як прояви анти- та постколоніального дискурсу. Підкреслено, що етап деколонізації має починатися з антиколоніальної деконструкції імперських міфів та стратегій, без чого неможливий повноцінний розвиток української культури.

Особливу увагу приділено тому, як ці тексти репрезентують практики культурного опору: висміювання імперського дискурсу (Горький Лук), жіноче письмо як форма голосу колонізованої спільноти (Забужко), іронічна деконструкція колоніального минулого (Андрухович), переосмислення історичної пам'яті та персональної відповідальності в постколоніальному суспільстві (Жадан).

Забужко формує феміністичний антиколоніальний наратив, у якому жіночий голос стає інструментом опору як зовнішньому, так і внутрішньому тиску. На думку дисертантки, «Постать Оксани Забужко є надзвичайно важливою для осмислення постколоніального становища України. Її теоретичні праці й художні тексти не тільки діагностують наслідки колоніального панування, а й моделюють способи деколонізації, через відновлення мови, пам'яті, інтимності, жіночого голосу» [с. 107].

Андрухович вдається до карнавального моделювання, гумору та гри з імперськими образами, що, хоч і підриває імперські структури, іноді ризикує втратити чіткість національного меседжу, відкриваючи шлях до неоколоніальної реставрації. Так авторка зазначає: «Захоплення автора (Андруховича) іншою, напівлегендарною, нерадянською імперією, хоч і підриває, через конфлікт імперських культур, універсальність радянського наративу, але залишає його, як постколоніального письменника, у полоні імперсько-колоніального мислення» [с. 118].

У романах Жадана показано, як топоніміки, пам'ять і особисті спогади стають інструментами колоніального впливу, але також – як можлива платформа для звільнення через усвідомлення власної відповідальності, ієрархії цінностей та деколоніального вибору. «Відтак, спасінням від кризи свідомості може стати національна освіта, яка привнесе в суспільство потрібні етичні сенси, і тим самим сформує антиколоніальну парадигму мислення» [с. 136].

У підсумку, постколоніальна українська література не лише деконструє імперські дискурси, а й моделює шляхи виходу з них через мову, пам'ять, ідентичність та активну позицію суб'єкта. Аналізовані твори висвітлюють

ключові травми колонізованого: втрату зв'язку з землею, розмитість гендерних ролей, інфантилізацію, відчуження від історії та агресію, перенаправлену всередину спільноти.

У заключному, третьому розділі дисертації досліджується сучасний ідеологічно-культурний ландшафт, в якому формується українська культура як постколоніальний суб'єкт. Аналіз виходить за межі художньої літератури й звертається до філософських текстів, публіцистики та мікроісторичних свідчень, зокрема сімейної історії, через призму філософсько-антропологічного аналізу.

Окреслюється проблема дослідницької позиції гуманітарія в умовах соціальної кризи, зокрема війни: оптимальною визнається позиція свідка, що поєднує залученість і рефлексію. Прикладом є позиція Анатолія Ахутіна, який, походячи з імперського середовища, переосмислив ідентичність та долучився до колонізованого народу. Полярною є позиція Юргена Габермаса, що наполягає на нейтральності як ознаці раціональності, однак його дистанція виявляється маркером імперського ресентименту й відмови визнати провину колонізаторів [с. 149].

У розділі також порушується питання постколоніальної німоти як втрати голосу колонізованого – на прикладі особистої історії, переданої через свідчення нащадків.

Далі розглядаються механізми сучасного західного біополітичного контролю – медіа, фармакології, ідеології безпеки, – що сприяють пасивності й уникненню болю. Підкреслюється, що надмірна біобезпека редукує людину до стану виживання, нівелюючи емпатію та сприяючи «банальності зла» в глобальному контексті.

Здійснено також короткий аналіз російської культури як чинника, що продукує танатополітичні наративи та легітимує геноцидну практику. На прикладі публіцистики Т. Сергейцева виявляється вкорінена імперська ідея «права на смерть» як ключова ознака колоніального панування РФ над Україною. Підкреслюється, що саме культурна дистанція між імперією та колонією стає джерелом насильства, а російська культура постає як системний

носій геноцидального імпульсу: «На нашу думку, геноцидна складова імперської російської культури є її невід'ємною частиною, і цей фактор необхідно враховувати при картографуванні подальших шляхів розвитку української культури та української держави» [с. 177].

Отже, культура, як простір боротьби за суб'єктність, виявляється визначальним чинником у протистоянні імперії та у формуванні незалежної української ідентичності.

5. Основні наукові результати, отримані автором, та їхня наукова новизна

У дисертації Костенко Ганни Костянтинівни вперше здійснено філософсько-антропологічний аналіз постколоніальності української культури на перетині національного дискурсу, ідеологічного спротиву та культурної емансипації. Визначено структурні риси українських постколоніальних текстів як полілогічних смислових утворень, у яких ідеї опору поєднуються зі слідами колоніального травматизму. Окреслено динаміку позиції українського дослідника як внутрішнього свідка постколоніального процесу в умовах війни. Поглиблено розуміння таких ключових понять, як «імперія», «біовлада», «медіакратія», «дискурс», «національна держава» та «особистість» у постколоніальному контексті. Розроблено каталог типових травм колонізованої свідомості: втрата зв'язку з землею, історією, порушення ідентичності, інфантилізація та внутрішня агресія. Постколоніальну теорію осмислено як механізм подолання комплексу меншовартості та відновлення суб'єктності культури.

6. Практичне значення одержаних результатів

Науково-методичні результати поданої дисертаційної роботи можуть бути покладеними в основу освітніх дисциплін та вибіркових курсів, які викладаються в академічному середовищі. Текст дисертаційного дослідження також може бути засновком для подальшої публікації авторської монографії.

7. Дотримання академічної доброчесності

На підставі вивчення тексту дисертації здобувачки, наукових праць

здобувачки та Протоколу контролю оригінальності встановлено, що дисертаційна робота виконана самостійно, текст дисертації не містить плагіату, а дисертація відповідає вимогам академічної доброчесності.

8. Дискусійні положення та зауваження до тексту дисертації

Позитивно оцінюючи дисертацію Костенко Ганни Костянтинівни, необхідно зазначити деякі зауваження та побажання, виділити окремі висновки авторки, що на нашу думку, є дискусійними та потребують подальшого обґрунтування:

По-перше, у тексті дисертації не зовсім чітко окреслено використання порівняльного контексту. Було б доречно коротко порівняти український постколоніальний досвід з іншими подібними кейсами (наприклад, Ірландією, Індією, Балканами), що надало б роботі ширшого аналітичного виміру та універсальнішого звучання в межах глобального дискурсу постколоніальних студій. Хоча дисертантка згадує побіжно Ірландію на сторінці 47, ця згадка не розгорнута аналітично та не виконує повноцінної порівняльної функції.

По-друге, в роботі простежується ризик репродукції бінарних опозицій. Попри те, що дисертантка згадує небезпеку мислення у межах дихотомії «свій – чужий», ця логіка все ж таки часто посилюється, зокрема у таких відсилках на кшталт «Імперія як джерело всього ворожого». Доцільно було б збалансувати такий підхід через звернення до концепцій міжпросторових, гібридних та прикордонних ідентичностей, зокрема у рамках теоретичних напрацювань американського дослідника Гомі Бгабги, що дало б змогу уникнути надмірної редукції складних постколоніальних процесів.

По-третьє, у підрозділі 2.1 аналізується постать Григорія Сковороди як міфологізованого національного героя, у зв'язку з цим виникає питання: «Якою мірою постать Григорія Сковороди є унікальною саме в українському постколоніальному контексті, і чи можна простежити аналогії з формуванням подібних філософських «міфів» в інших культурах?». Таке питання допомогло б змістити фокус із самозамилування в унікальності на ширший аналітичний горизонт – яке дозволить глибше зрозуміти не лише феномен Сковороди, а й

механізми культурної пам'яті в цілому.

По-четверте, у тексті дисертації, на нашу думку, простежується певна нерівномірність аналітичної уваги до обраних українських літературних авторів. Зокрема, творчість Оксани Забужко проаналізовано значно глибше й системніше, тоді як до Сергія Жадана звернення менш детальне, а Юрій Андрухович залишається на периферії дослідження. Це створює відчуття тематичної та методологічної диспропорції. Якщо ж у роботі декларується рівнозначність трьох дискурсів, було б доцільно забезпечити більш збалансований аналітичний підхід до кожного з них.

По-п'яте, у підрозділі 3.3. спостерігається концептуальна надмірність та методологічна нечіткість: заявлена тема поєднує геноцид, критику «великої російської культури», медійні тексти, а також філософсько-антропологічні перспективи України у глобальному світі, що призводить до розпорошеності аргументації. Відсутня чітка теоретична рамка (недостатньо опрацьовано поняття «геноцидальна культура», «біолюдина», тощо), спостерігається емоційно-публіцистичний стиль, що знижує академічну об'єктивність. Крім того, фокус зміщується з аналізу трансформацій української культури та ідентичності на публіцистичну критику агресора, а джерельна база спирається переважно на публіцистику, що звужує міждисциплінарну глибину.

9. Загальні висновки щодо тексту дисертаційної роботи

Дисертація Костенко Ганни Костянтинівни «Антропологічний вимір сучасної української культури у стані постколоніалізму» є цілісним, завершеним, самостійним, актуальним дослідженням, виконаним на належному теоретико-методологічному рівні. Нові наукові положення, висновки та рекомендації, одержані у процесі проведеного дослідження та винесені на захист, є авторським вкладом у розвиток сучасної філософської думки.

Дисертація Костенко Ганни Костянтинівни за рівнем теоретичної обґрунтованості, новизною та практичним значенням її результатів є завершеною самостійно виконаною науковою працею, а її авторка заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки, за

спеціальністю 033 Філософія. Дисертація відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. No 44. Дисертація оформлена згідно з вимогами Наказу МОН України від 12.01.2017 року No 40 (із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки No 759 від 31.05.2019).

Офіційний опонент
кандидат філософських наук, доцент,
завідувач кафедри філософії та соціології
Навчально-наукового центру
гуманітарної освіти
Українського державного університету
залізничного транспорту

Іван ТОЛСТОВ

ТОЛСТОВ ІВАН ВІКТОРОВИЧ

Результат перевірки підпису	Підпис вірний
П.І.Б.	ТОЛСТОВ ІВАН ВІКТОРОВИЧ
РНОКПП	3105807257
Організація (установа)	ФІЗИЧНА ОСОБА
Код ЄДРПОУ	
Посада	
Час підпису (підтверджено кваліфікованою позначкою часу для даних від Надавача)	18:56:54 29.07.2025
Сертифікат виданий	КНЕДП АЦСК АТ КБ "ПРИВАТБАНК"
Серійний номер	5E984D526F82F38F0400000027E6B4012F6B8506
Тип носія особистого ключа	Захищений
Алгоритм підпису	dstu4145
Тип підпису	Кваліфікований
Формат підпису	CAAdES-T
Сертифікат	Кваліфікований